

NERIJUS STASIULIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Lietuva
Vilnius Gediminas Technical University, Lithuania

SKAUSMAS IR PASAULĖŽIŪRŲ KARAI: HEIDEGERIŠKOJI ANALIZĖ

Pain and Worldview Wars:
A Heideggerian Analysis

SUMMARY

The article presents the political aspect of Heideggerian thought and relates it to an analysis of the ontological meaning of pain. Modern political thought is considered to be a part of modern technological thought. Therefore, the fundamentals of modern politics are related to discussions on the destruction of metaphysics and the articulation of ontological difference. An articulation of ontological difference in Heidegger's philosophy is the ontological analysis of pain. Pain is one of the names for the ontological difference. Its structure in the Heidegger's late thought developed from a conception of spatiality as *Be-findlichkeit* in *Being and Time*, which was a Heideggerian development of Kant's conception of productive imagination. Hence, the articulation of the new space of being invokes an analysis of ontological origins of both the great poesy and the fundamental words of philosophy

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas supažindinti su heidegeriškojo mąstymo politiniu aspektu, siejant jį su skausmo ontologinės reikšmės analize. Modernusis politinis mąstymas laikomas moderniojo technologinio mąstymo dalimi. Todėl moderniosios politikos principai apmąstomi siejant tai su metafizikos destrukcijos ir ontologinio skirtumo artikuliacijos aptarimu. Viena iš ontologinio skirtumo artikuliacijų Heideggerio filosofijoje yra būtent ontologinė skausmo analizė. Skausmas yra vienas iš ontologinio skirtumo įvardijimų. Jo struktūra vėlyvajame filosofo mąstyme išauga iš *Būtyje ir laike* pateiktos erdviškumo kaip *Be-findlichkeit* sampratos, kurią savo ruožtu įgalino Kanto produktyviosios vaizduotės sampratos heidegeriškoji plėtotė. Todėl naujaji buvimo erdvė artikuliuojama pasitelkiant tiek didžiosios poezijos, tiek pamatinių filosofijos žodžių ontologinės kilmės analizę.

RAKTAŽODŽIAI: Heideggeris, ideologija, ontologija, politinė filosofija, skausmas, technologija.

KEY WORDS: Heidegger, ideology, ontology, pain, political philosophy, technology.

IVADAS

Heideggerio filosofiją galima būtų įvardyti kaip antidualistinę – nukreiptą prieš iš karteziškojo mąstymo kildintinas radikalias racionalumo ir iracionalumo, proto ir jutimo, kiekybės ir kokybės, laiko ir erdvės (à la Bergson) bei kt. skirtis. Tačiau esminga, kad karteziškojo dualizmo pamatas yra būtent (Heideggerio įvardijimu) pastovios prezencijos ontologija ir nuo jos neatsiejama matematinės erdvės ir tikrovės samprata. Ir būtent šios ontologijos kritika yra heidegeriškojo mąstymo uždavinys. Be to, ši kritika tėra dalis fundamentalesnio projekto artikuluoti ontologinį skirtumą kaip *Geviert* ontologinę kilmę. Dėl ontologinio skirtumo išsiskleidžia kitas mąstymas, kita kalba ir naujas erdviškumas. Pats ontologinio skirtumo supratimas artikuluotas vėlesnėje Heideggerio filosofijoje, bet jo prielaidos brandžia forma (t. y. išplėtojant ankstesnius graikiško-

sios, ypač Aristotelio, filosofijos fenomenologinius tyrimus) suformuluotos jau *Būtyje ir laike*. Šiame straipsnyje mums turbūt svarbiausia yra *Dasein* erdviškumą artikuliuojanti *geworfene Entwurf* charakteristika, ypač *Geworfenheit* ir su ja susiję *Befindlichkeit* ir *Stimmung* egzistencialai. Mat iš jų išauga vėlesnė skausmo ontologija. Ekspliciuojant skausmo ontologinę struktūrą, ekspliciuojama ontologinio skirtumo struktūra, ir atvirkščiai. Priešingai, „karteziškasis“ erdviškumas apibūdinamas kaip *beskausmis*. Šiuolaikinio politinio buvimo formos laikytinos būtent tokio „neskausmingumo“ išraiškomis: mūsų politika priklausoma nuo už ją ankstesnio ir ją (mus) valdančio būties atskleidimo.

Skausmo temai ir svarbai Heideggerio mąstyme aptarti yra skirta bent keletas mokslinių darbų: Caputo (1989), Clark (1977), Emad (1982), Mitchell (2010).

SUBJEKTAS, IDEOLOGIJA, SKAUSMAS

a.

Užuot kalbėjęs apie etiką, Heideggeris kalba apie ontologiją¹ – „skausminga“ ontologija yra ir tikrojo (*eigentlich*) etinio santykio pamatas. Etika yra ontologinių prielaidų pasekmė: ontologija atveria erdviškumą ir pasauliškumą, kuriame esantys santykiai jį tik išreiškia. Galėtumėte pasakyti, kad tikroji etika paremta skausmingos egzistencijos gydymu², o jai priešinamas kalkuliacinis santykis – skausmo naikinimu. *Būtyje ir laike* aprašoma, kaip tokia ontologinė alternatyva

pasirodo *Dasein* kaip *mit-Dasein* egzistencijoje (Heidegger 2006: 122): kitam galima padėti „kalkuliuojant“ ir objektyvuojant, taigi atimant laisvę, savarankiškumą iš to, kuriam padedama, arba išlaikant laisvę (ir tikrumą) to, kuriam padedama. Pastarojo tipo santykis galimas tik tinkamai atsiveriant skausmingumui, nes būtent skausmas yra tai, dėl ko esame pasauliškai bei su kitais. Anot Heideggerio, skausmas manęs anaip tol neizoliuoja nuo kitų, bet būtent atveria man tiek pasaulį, kurio „skausmingai“

esu liečiamas, tiek mane atveria kitam: bejėgiškumas prašosi kito pagalbos (plg. Mitchell 2010: 88). Todėl heidegerišką laikyseną suprastume kaip priešingą liberalizmui (plačiaja prasme), kiek jis pabrėžia sau pakankamą subjektą/individa, nereikalingą kito pagalbos – toks liberalusis individas yra beskausmis. Tačiau ji, heidegeriškoji laikysena, nėra ir liberalizmo priešybė – socializmas, kuris palaiko būtent kalkuliacinio tipo rūpybą visuomenės nariais³. Tai, ką čia įvardijame „socializmu“ ir „liberalizmu“, yra ne dvi ideologijos, bet veikia du ideologijų tipai ar kraštutiniai variantai, tarp kurių išsitenka subjektinė ideologija apskritai kaip beskausmės ontologijos pasekmė, arba išraiška. *Dasein*, kaip esą ir moderniojo subjekto, pamatinė charakteristika yra laisvė: tačiau puoselėti laisvę galime tik tiek, kiek jau esame laisvi, o laisvi esame tiek, kiek gebame mąstyti, būtent – ontologinį skirtumą, kurio sinonimu Heideggerio filosofijoje yra *skausmas*. Mąstymas – kaip ir *Dasein* apskritai – yra tik skausmingai. Tik skausmingame pasaulyje dievai nėra pasitraukę.

b.

Todėl mokymasis mąstyti veda prie skausmo kaip ontologinio skirtumo apmąstymo, o pakeliui reikia destruktuoti beskausmio pasauliškumo, erdviškumo ontologiją.

Dasein atrandamas Descartes'o atverto erdviškumo fone. Svarbiausias dalykas, siejamas su Descartes'u, yra tas, kad jis įveda arba įtvirtina aksiomomis grindžiamą mąstymą (Heidegger 1962: 76–82). Subjektas nustatinėja, tveria tikrovę pagal jame esančias aksiomas, tapačias

tikrovės dėsniams. Būtent todėl moderniaisiais laikais atsiranda eksperimentas kaip būdas patikrinti, ar tikrai tikrovė nusistato būtent taip, kaip teigia tam tikras dėsnis; o dėl šios būtinos sąsajos su eksperimentu moderniojo mokslo esmė savaime yra ir technologijos esmė, nors mokslo technologinė esmė išsikristalizavo ne iš karto ir istoriškai pasirodo vėliau, nei pats mokslas (žr. Heideggeris 1992b: 230–231). Šią esmę apibūdina Heideggerio pabrėžiama prezencijos, arba tikrovės pastovumo, prielaida, kadangi tik dėl jos gali atsiverti modernusis subjektas ir dėsniai kaip tam tikri tapatumai (tam tikri pastovumai) bei technologija kaip tokių pastovumų nustatymas, užtikrinimas ir vadyba. Technikos esmė glūdi (stabilioje) prezencijoje.

Kaip ši esmė pasirodo būtent medijų technologijose? Subjektas jomis nustato visuomenę taip, kaip gamtos mokslais nustato gamtą. Visuomenė atveriamą kaip pažini kalkuliuojančiam supratimui. Heideggerio apibūdinimu, „miškininkas, matuojantis paruoštą medieną ir iš pirmo žvilgsnio vaikščiojantis tais pačiais keliais kaip ir jo prosenelis, žino jis tai ar nežino, tačiau šiandien yra nustatytas medžio apdirbimo pramonės. Jis yra pristatytas prie celiuliozės pristatymo proceso, o celiuliozė savo ruožtu eksploatuojama popieriaus poreikio: popierius pristatomas laikraščiams ir iliustruotiems žurnalams. O šie nustato viešąją nuomonę taip, kad tai, kas išspausdinta, būtų praryjama ir taip būtų nustatoma pasaulėžiūrinė nuostata“ (Heideggeris 1992b: 227). Kiekviena pasaulėžiūra yra tam tikra aksioma, pagal

kurią nustatomas (pertvarkomas, gerinamas) pasaulis. Pasaulį – ar gamtinį, ar socialinį – nustato subjekto subjektiškumas. Laikome, kad Heideggeris būtų tai turi omenyje, sakydamas, jog pasaulis tapo (subjekto) vaizdu (Heideggeris 1992a: 136–168). Tačiau Heideggerio filosofija nelaikytina nei technofobiška, nei „ekologine“. Nors pasaulėvaizdžio metas ir sietinas su tuo, kas siaubinga (plg. Heideggeris 1992: 283–288), Heideggerio veikla yra ne technologijos „kritikavimas“, bet jos ontologijos filosofinė kritika (plg. Heidegger 1954: 11). Apmąstyti technologiją ir pasaulėvaizdžio metą – tai atpažinti juos kaip prezencijos metafizikos raišką.

Technologinis būties atvėrimas yra mūsų istorinis (*geschichtlich*) „likimas“.

Prezencijos „prielaida“ atsirado ne moderniaisiais laikais, o antikoje, ir būtent tai teikia galimybę mąstyti: (tik) ten, kur ši prezencija pagaliau pasirodo pasaulėvaizdžio meto pavidalu, galime ją apmąstydami priėti prie jos ištakos ar šaknų, iš kurių ir turėtų išaugti tai, kas išsaugo/išsaugos tikrovės ir mūsų esmę (Heideggeris 1992b: 240–243).

Tad heidegeriškoji prezencijos samprata – dvejopa. Siaubinguoju aspektu ji yra būties užmarštis, o „saugančiuoju“ – tapati ontologiniam skirtumui, kurio struktūra pirmiausia kristalizuojasi Heideggerio mąstyme jam iš naujo apmąstant Aristotelio terminiją kaip kylančią iš graikiškosios prezencijos patirties, savo ruožtu šiuo laiku įgyjančios mums reikalingą pavidalą.

PREZENCIJA: *PATHOS* (SKAUSMAS), *DASEIN*

a.

Pasaulėžiūros karų diskursas nusi-driekia ne tik metafizikos ar ontologijos, bet ir politikos sritimi. Medijų ir technologijų diskursas sieja ontologijos ir politikos filosofijos problemas. Ne tik esame įmesti į pasaulį. Būtinai esame ir politikos srityje, nes, žinomai Aristotelio įvardijimu, esame *politikon zōon*. Ir čia Heideggeris atkreipia mūsų dėmesį, kad Aristoteliumi žmogus yra *politikon zōon* tik todėl, kad yra *zōon logon echon*. Įsiklausyti į pastarojo įvardijimo esmę šiame straipsnyje yra svarbiausia.

Bet jeigu pirmiausia sustotume tik prie lotyniškojo šio įvardijimo varianto *animal rationale*, tai iš karto matyti jo są-

sąja su vėlesne karteziškąja metafizika, kuri tikrovę skirsto į du sandus – gyvūniškumą ir racionalumą – ir juos atsieja bei susieja taip, kad antrasis kalkuliudamas valdo pirmąjį⁴. Todėl viena iš mąstymo užduočių yra racionalumo ir gyvūniškumo sąvokų destrukcija, sutampanti su originalaus aristoteliškojo įvardijimo prasmės *Wiederholung*. Ką graikiškojo *Dasein* horizonte reiškia *zōon logon echon*?

Kertinę reikšmę turi vertime *animal rationale* prapuolantis žodis *echon*. „Turėjimą“ Aristotelis supranta tiek aktyvia, tiek pasyvia prasme. Aktyviaja prasme šis žodis reiškia, jog kas nors „turi“ kažką dėl savo prigimties ar dėl savo *telos* (pvz., kūnas turi drabužius ar karštinę

turi žmogų). Pasyviaja prasme „turėjimas“ reiškia, priešingai, formos priėmimą (pvz., statula turi bronzos formą). *Dasein* turi *logos* ne tik ta prasme, kad juo aktyviai disponuoja, bet ir ta, kad yra pasyviai jo formuojamas (žr. Bowler 2008: 119). Atitinkamai *pathos* – skausmas – yra reikalingas enteলেখijai (aktyvioji prasmė), bet „turėti skausmą“ reiškia būti ir jo turimam.

Dasein erdviškumo (*Dasein* jautrumo ir buvimo paliestam pasaulio) aprašymu *Būtyje ir laike* artikuliuojamas būtent *pathos* apmąstymas – *Geworfenheit* kaip *Befindlichkeit* analizėje, o aristoteliškąjį *poēsis* ir *pathēsis* vienumą artikuliuoja heidegeriškasis *geworfene Entwurf* (plačiau: Stasiulis 2014: 135–138). Jautrumas (skausmas), kuriuo *Dasein* atidengia pasaulį, sykiu daro *Dasein* pasyvų. Šia prasme Heideggeris kalba apie nuotaikų, emocijų, būsenų fundamentalumą *Dasein* erdviškume (Heidegger 2006: 134–142).

Šios artikuliacijos dalimi turime laikyti ir graikiškojo *peras* apmąstymą. *Dasein* kaip nebe-subjektas yra visada jau priėjęs savo (kaip bepasaulio, esančio abstrahuotoje erdvėje) *riba*, kuri suprastina graikiškai – ne kaip tai, ties kuo kas nors baigiasi, bet tai, ties kuo prasideda (plg. Heidegger 2000: 156). Būtent dėl ribiškumo, arba skausmingumo, išsiskleidžia visos *Dasein* charakteristikos.

Dasein erdviškumo artikuliacijos *Stimmung* (ypač atkreipiant dėmesį į pasipriešinamumą, svorio patirtį (Heidegger 2006: 137 ir anksčiau)) brandesniuoju laikotarpiu išsikristalيزuoja skausmo apmąstymu. *Galutinis metafizikos destrukcijos tikslas yra skausmas* (plg. Mitchell 2010: 96). Skausmas nėra kažkas „iracio-

nalaus“, tuo labiau kas nors „patologiško“, gydytino, siekiant restauruoti ar palaikyti „racionalią“ asmens ar visuomenės būklę (plg. Mitchell 2010: 87–89). Skausmas vėlesniuosiuose apmąstymuose pasirodo kaip *logos* sinonimas, matomas be racionalumo ir iracionalumo konceptų. Skausmo struktūra – ontologinis skirtumas. Remiantis Kanto aprašytos produktyviosios vaizduotės ontologinės reikšmės atpažinimu (plg. Geniušas 2018: 135–157) ir Aristotelio *pathos* reikšmės apmąstymu, skausmo kaip ontologinio skirtumo fundamentalią artikuliaciją Heideggeris randa didžiojoje poezijoje.

b.

Analizuojant Traklio eiles (Heidegger 1985: 7–31; Heidegger 1985a: 31–79), ypač atsižvelgiant į *Schmerz* prasmę (Heidegger 1985: 15–27), atskleidžiamos *logos* bei *zōon* prasmės. Kūrinyje *Der Winterabend* Traklis kalba apie skausmą: *Schmerz versteinerte die Schwelle* („slenkstis dėl skausmo suakmenėjo“). Slenksčio ir skausmo metaforos Heideggeriui yra giminingos, nes abi nusako ontologinio skirtumo struktūrą – plyšio, skirtumo atvėrimą ir susiejimą.

Skausmas yra tai, kas suplėšo, sukuria skirtumą, bet ne taip, kad išskaido į gabalus, į dalis, o taip, kad sutelkia (Heidegger 1985: 24; plg. Heidegger 1990: 31). Graikiškai „skausmas“ vadinamas *algos* – nuo *alego*, t. y. *lego* intensyvo (Heidegger 1975: 404). Heideggeris pabrėžia, jog *lego*, *logos* ir reiškia šį sutelktumą, esantį skausmingo mąstymo esme. Todėl kituose tekstuose ontologinio skirtumo struktūrą (tiksliau, ne *Struktur*, o *Fuge*)

Heideggeris įvardija *fugend-fügende Fug* (Heidegger 1977: 357).

Heidegeriškoji žodžio *Sinn* vartosena taip pat nurodo pojūčio, arba jutimo, ir proto skirties nebuvimą. Todėl *Sinn* laikytinas ir *skausmo* kaip jautraus mąstymo šaltinio sinonimu. Kartu visa, kas gyva, yra skausminga, todėl destruktuojama ir gyvūniškumo bei racionalumo skirtis (tai nusako melsvo elnio vaizdinys Traklio kūrinyje *Sommersneige* (Heidegger 1985a: 39 ir toliau) (Mitchell: 90–92). Mes dar nemąstome – nemokame mąstyti (plg. Heidegger 1954), nes dar nesame supratę savo gyvūniškumo ir būties skausmingumo. Mąstymas savo technologiniu pavidalu pažįsta tik kalkuliuojantį, vadybinį santykį su skausmu. Jis yra neskausmingas – bet ne ta prasme, kad nepatiria skausmo, o ta, kad siekia jį valdyti, kadangi skausmas išplėšia saugią stabilios prezencijos grandinę. Kaip tik todėl būtent skausmo atveriamas plyšys atveria vietą (ribą), kurioje gali išaugti naujas prezencijos suvokimas. Tačiau dar nemo-kame patirti skausmo.

Vienas iš būdų to mokytis – perskaityti skausmo temai skirtą Heideggerio ir Jüngerio dialogą. Ernsto Jüngerio pozicija priešinga liberaliajai. Pastaroji akcentuoja gyvybę, saugumą ir laimę – jų tausojimą ir džiaugimąsi, mėgavimąsi

jomis, o pirmoji, priešingai, nureiškina gyvybę dėl pasiaukojimo, dėl skausmui atviros, užgrūdintos egzistencijos. Tačiau Heideggeris – nors jo kritiški technologinio meto apmąstymai susiję su Jüngerio pateiktąja analize – skausmą mąsto kitaip. Nors skausmas paverčia akmeniu, akmens kietumas nereiškia nejautrumo. Priešingai, akmuo, kaip visa, kas gyva, yra skausmingas, jautrus. Jis *pakelia* skausmą – būtent aristoteliškojo *pathos* prasme. Todėl juo švyti prezencija. Būtis yra *pati džiaugsmingiausiaji*. Didžioji poezija apie skausmą kalba todėl ir tiek, kiek yra priartėjusi prie slapčiausiojo džiaugsmo šaltinio. Skausmas yra *archė*; tik todėl tiek giliausias liūdesys, tiek stipriausias džiaugsmas yra skausmingi. Taigi, kaip *Būties ir laiko* mirtingumo analizė neturi nieko bendro su obsesija mirties tema, taip ir vėlesnioji skausmo analizė nereiškia perdėto karingumo ar verksmingumo. *Dasein* laikaerdviškumas atsiveria tik dėl jam savybingų *Befindlichkeit* ir *Stimmungen*, o jo kildinantį ir sutelkiantį pradą, ontologinį skirtumą, Heideggeris vadina *skausmu*. Pasaulėžiūrų karai grįsti ontologinio skirtumo užmarštimi ir pasireiškia siekiu valdyti skausmą, vienai pasaulėžiūrai kitą suprantant kaip valdytiną skausmo priežastį.

IŠVADA

Heidegeriškasis skausmo mąstymas varijuoja prezencijos kaip būties džiaugsmo tema. Technologinis, arba pasaulėvaizdžio, metas yra bedžiaugsmis todėl, kad yra beskausmis. Tokioje situacijoje prezenciją kaip būties džiaugsmą keičia

stabilios („saugios“) prezencijos samprata. Šia prasme būties užmarštį galime laikyti esant esmingą tiek „technologiniam“, tiek „ekologiniam“ mąstymui, tiek „liberaliam“, tiek „socialiam“ požiūriams. Savo ruožtu būties užmarštis nė-

ra diagnozė, žadanti vadybinį gydymą. Užmarštis yra nuolatinis skausmingas būties bruožas, dėl kurio ji skleidžiasi ir džiaugiasi. Kaip technologijos esmė yra netechnologinė, taip ir politinių problemų sprendimas visai nėra politinis. Reikia mokytis įvardyti būties užmarštį kaip

pastovų pačios būties bruožą. Juk mąstome tik todėl ir tik taip, kaip kalbame. Ir politiniai esame tik todėl, kad kalbame (mąstome). Skausmas turėtų tapti viena svarbiausių filosofemų.

Gyvybė – mąstymo turinys – yra tik skausminga.

Literatūra

- Bowler M., 2008. *Heidegger and Aristotle: Philosophy as Praxis*. London: Continuum Publishing Group.
- Caputo J. D. 1989. Thinking, Poetry and Pain. *The Southern Journal of Philosophy* 28, Supplement: 155–181.
- Clark O. 1977. Heidegger and the Mystery of Pain. *Man and World* 10: 334–350.
- Emad P. 1982. Heidegger on Pain: Focusing on a Recurring Theme of His Thought. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Bd. 36, H. 3: 345–360.
- Geniušas S. Productive Imagination and the Cassirer-Heidegger Disputation. *Productive Imagination, Its History, Meaning and Significance*. Ed. by S. Geniušas and D. Nikulin. London, New York: Rowman&Littlefield International.
- Greer M. R. 1999. Individuality and the Economic Order in Hegel's Philosophy of Right, *Journal of the History of Economic Thought* 6(4): 552–580.
- Heidegeris M. 1992. Metafizikos įveika. Vertė A. Šliogeris. Martynas Heidegeris. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Heidegeris M. 1992a. Pasaulėvaizdžio metas. Vertė A. Šliogeris. Martynas Heidegeris. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Heidegeris M. 1992b. Technikos klausimas. Vertė A. Šliogeris. Martynas Heidegeris. *Rinkiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
- Heidegger M. 1954. *Was heisst Denken?* Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger M. 1977. Der Spruch des Anaximander (1946). Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970. Band 5: Holzwege*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 1979. Zur Seinsfrage (1955). Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1914–1970. Bd. 9. Wegmarken*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 1984. Die Frage nach dem Ding. Zu Kants Lehre von den Transzendentalen Grundsätzen. Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. II. Abteilung: Vorlesungen 1923–1944. Band 41: Die Frage nach dem Ding. Zu Kants Lehre von den Transzendentalen Grundsätzen*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 1985. Die Sprache (1950). Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1910–1976. Band 12: Unterwegs zur Sprache*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 1985a. Die Sprache im Gedicht. Eine Erörterung von Georg Trakls Gedicht (1952). Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1910–1976. Band 12: Unterwegs zur Sprache*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 1990. Aristoteles, Metaphysik [theta] 1–3, Von Wesen und Wirklichkeit der Kraft. Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. II. Abteilung: Vorlesungen 1923–1944. Bd. 33: Aristoteles, Metaphysik [theta] 1–5, Von Wesen und Wirklichkeit der Kraft*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 2000. Bauen Wohnen Denken (1951). Martin Heidegger. *Gesamtausgabe. I. Abteilung: Veröffentlichte Schriften 1910–1976. Bd. 7. Vorträge und Aufsätze*. Frankfurt am Mein: Vittorio Klostermann.
- Heidegger M. 2005. *The Concept of Time/Der Begriff der Zeit*. Transl. by W. McNeill. English-German Edition. Oxford: Blackwell Publishing.
- Heidegger M. 2006. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Heidegger Martin. 2014. *On Hegel's Philosophy of Right. The 1934–35 Seminar and Interpretive Essays*. Tr. by A. J. Mitchell. New York: Bloomsbury.
- A. J. 2010. Entering the World of Pain. *Télos* 2010 (150): 83–96.
- Stasiulis N. *Aristotelio filosofijos reikšmė Heideggerio mąstyme*. Daktaro disertacija. Vilnius: VU leidykla.

Nuorodos

- ¹ Plg. su tuo, kaip mąstytojas supranta Kanto, kurį laiko ontologu (o ne epistemologu), etinį principą: „Galbūt neatsitiktinai Kantas savo etikos pamatinį principą nustatė taip, kad sakome jį esant formalų. Galbūt dėl artimumo su pačiu *Dasein* jis žinojo jį esant jo *kaip*“ (Heidegger 2005: 13).
- ² Galbūt Sokrato paskutiniuose žodžiuose gydymui suteikta prasme?
- ³ Čia galime atkreipti dėmesį, kad ir Hegelis, kurio *Teisės filosofijos pagrindų* ontologiją Heideg-

geriui svarbu tinkamai perskaityti (žr. Heidegger 2014), *Verstand* paremtą valstybės (ir jos socialinių reikalų) tvarkymą laikė priešingu laisvei (kaip metafizinei, ar ontologinei, charakteristikai) (Greer 1999).

- ⁴ Heideggeris aprašo pasaulėvaizdžio metą ir kaip tokį, kuriam kalkuliuojantis racionalumas valdo būtent „išlaisvintu“ gyvūnišku instinktu pasižyminčią visuomenę (Heideggeris 1992: 285–286).